

час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24.07.2017 р. № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text>.

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/conv>.

4. Пиріг І. В. Залучення спеціалістів під час огляду місця події при розслідуванні злочинів в умовах війни. *II Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9 грудня 2022 року). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 72–76.

5. Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : метод. рекомендації / кол. авт. : А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д. Поливанюк, Д. Б. Санакоєв. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 32 с.

Погорецький Микола Анатолійович,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики навчально-наукового інституту права, проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Криміналістичне забезпечення доказування у сучасному кримінальному провадженні дедалі більше набуває статусу не допоміжного, а системоутворювального елементу доказового права, оскільки саме воно визначає надійність процедур

збирання, фіксації, дослідження і представлення доказової інформації та, відповідно, безпосередньо впливає на допустимість, належність і достовірність доказів [4; 6; 20]. Його значення зростає на тлі ускладнення форм злочинності, цифровізації соціальних процесів, трансформації джерел доказів, а також під впливом конституціоналізації кримінального процесу, що вимагає не лише результативності, а й процедурної доброчесності, доказової справедливості та судової контрольованості доказування [11; 12; 13; 23]. Водночас сучасний стан криміналістичного забезпечення доказування в Україні виявляє низку концептуальних і прикладних проблем, які мають системний характер і посилюються в умовах воєнного стану та цифрової трансформації кримінальної юстиції [10; 14; 17].

Першою базовою проблемою є методологічна роз'єднаність криміналістики та доказового права, коли в теорії й у навчальному процесі криміналістика нерідко сприймається як техніко-тактична «інструментальна» дисципліна, відокремлена від доктрини доказування й стандартів допустимості та належності [22; 23]. У результаті криміналістичні знання редукуються до набору прийомів і процедур, ніби вони існують у «позаправовому» просторі, тоді як питання їх відповідності принципу верховенства права, справедливому суду, правовій визначеності, пропорційності та вимогам змагальної перевірки залишаються недооціненими [12; 13; 16; 17]. Подолання цієї роз'єднаності потребує послідовного формування інтегративної доктрини криміналістичного забезпечення доказування як органічної складової доказового права, у межах якої криміналістичні засоби та методики оцінюються не лише за критерієм технологічної ефективності, а передусім через призму законності, необхідності й пропорційності втручання у права людини, відтворюваності результатів, відкритості для незалежної перевірки та судової контрольованості [2; 4; 12; 13]. Методологічно важливо, що загальна теорія криміналістики у системному вигляді передбачає не лише технічний інструментарій, а й наукознавчі елементи (об'єкт, предмет, методи, мова науки), загальнонаукові вчення про механізм злочину й інформацію про нього та окремонаукові теорії, які забезпечують тактичні рішення, фіксацію доказової інформації й формалізацію слідчої діяльності [3]. Саме така структурованість дозволяє коректно «вбудовувати» криміналістичні інструменти у процесуальну форму доказування й з самого початку конструювати їх під стандарти судової перевірки та змагальності [3; 5; 13].

Другою проблемою є формалізоване використання криміналістичних засобів без належної процесуальної рефлексії, коли технічні засоби фіксації, спеціальні знання, експертні інструменти або тактичні прийоми застосовуються механічно, за шаблоном, без осмислення їх впливу на доказову цінність і подальшу судову долю отриманої інформації [6; 11]. У таких випадках увага концентрується на технічній коректності виконаної дії, тоді як її сумісність зі стандартами допустимості доказів, принципами змагальності, пропорційності та судового контролю фактично не стає предметом належної оцінки [12; 13; 16]. Наслідком є феномен «технічно бездоганного, але процесуально токсичного доказу», коли доказ виглядає переконливим з позицій техніки або спеціальних знань, однак виявляється вразливим через порушення порядку здобуття, дефіцит судового дозволу, непропорційне втручання у права людини, обмеження можливостей сторони захисту на ефективне оскарження чи перевірку або через прогалини фіксації ланцюга збереження [13; 17]. Вирішення цієї проблеми обґрунтовано пов'язувати із запровадженням процесуального аудиту криміналістичних дій як системного елементу доказової діяльності: такий аудит має здійснюватися як попередня оцінка запланованих криміналістичних заходів і як подальша перевірка вже виконаних дій; його суб'єктами є слідчий і прокурор як організатори доказування, слідчий суддя/суд як контрольний і оцінювальний центр, а також сторона захисту як носій функції змагальної перевірки; критеріями аудиту виступають законність, передбачуваність і визначеність процедури, необхідність і пропорційність втручання у права людини, документована простежуваність операцій, відтворюваність результатів і реальна можливість незалежної перевірки у судовому провадженні; результатом аудиту має бути процесуально оформлена позиція (вмотивоване процесуальне рішення/протокольне відображення/заява сторони захисту), яка дозволяє суду оцінювати не «техніку заради техніки», а доказ як елемент справедливого процесу [12; 13; 16; 23]. У такій моделі криміналістичні засоби трансформуються з формально ефективних інструментів у процесуально легітимні й судово «витривалі» елементи доказування [11; 13].

Третьою ключовою проблемою є недостатня адаптація криміналістики до цифрових форм доказів. Цифрові сліди, електронні дані, метадані, журнали подій і результати

алгоритмічного аналізу дедалі частіше становлять ядро доказової бази, однак специфіка їх нематеріальної природи, змінності й залежності від програмно-апаратного середовища часто недооцінюється, що підвищує ризики спотворення, втрати контексту та ускладнює судову перевірку [17]. Саме тому криміналістичне забезпечення цифрового доказування потребує стандартизованих процедур ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів, документованої простежуваності операцій і коректної фіксації ланцюга збереження, що забезпечує перевірюваність і підвищує довіру до доказів у суді [1; 13; 17]. У цьому вимірі криміналістика повинна діяти як гарантійний механізм прав людини в цифровому доказуванні, оскільки навіть високий ступінь фактичної переконливості електронної інформації не може компенсувати порушення процесуальних гарантій та дефіцит можливостей змагальної перевірки [12; 13; 17].

Четвертою проблемою є експертозалежність доказування, що проявляється у практиці надмірного делегування функцій оцінки доказів експертам і в ризику підміни судової дискреції експертним «авторитетом», особливо в провадженнях із цифровими доказами, технічними або науково складними об'єктами [6; 23]. За таких умов криміналістичні методики інколи використовуються як суто технічне тло для легітимації висновку, замість того щоб виконувати свою гарантійну функцію перевірюваності, відтворюваності та критичної оцінки спеціального знання [12; 13]. Подолання експертозалежності потребує процесуальних стандартів експертної комунікації (прозорість методики, межі компетенції, вихідні припущення), а також активізації змагальних інструментів сторін — перехресного допиту експерта, ініціювання повторної/додаткової експертизи, залучення альтернативних фахівців і предметного оскарження методик та вихідних даних, що є невід'ємною складовою ефективного захисту [7; 9; 13]. При цьому криміналістична тактика як система тактичних рішень і прийомів має орієнтуватися на забезпечення не лише результату, а й процесуальної коректності комунікації зі спеціальним знанням у суді [5; 22].

П'ятою проблемою є криміналістичне забезпечення доказування в умовах воєнного стану, коли об'єктивно ускладнюються традиційні способи роботи з доказами, зростає роль дистанційної фіксації, цифрових джерел і матеріалів із відкритих середовищ, а разом із тим зростає спокуса

компенсувати дефіцит часу та безпеки спрощенням процедур [10; 14; 17]. Проте військовий стан не скасовує верховенства права і стандартів справедливого суду, а навпаки — загострює потребу в підвищених стандартах обґрунтованості, прозорості та перевірюваності доказів, посиленій документалізації кожної операції з доказовою інформацією та збереженні можливості незалежної судової і змагальної перевірки [12; 13; 14; 17]. У цьому контексті криміналістичне забезпечення має діяти не як механізм «спрощення», а як гарантійна система, що мінімізує ризики помилки, маніпуляції та односторонності доказування в екстраординарних умовах [12; 14].

Шостою проблемою є відсутність єдиних стандартів криміналістичного забезпечення доказування, що породжує фрагментарність практики та нерівномірність судових підходів до оцінки доказів навіть за схожих фактичних обставин, підриваючи правову визначеність і передбачуваність правозастосування [2; 16]. У таких умовах одні й ті самі криміналістичні дії або результати спеціальних знань можуть визнаватися допустимими в одному провадженні й відхилятися в іншому, що особливо небезпечно для справ із високим суспільним резонансом та складною цифровою доказовою базою [10; 17; 18]. Подолання цієї проблеми вимагає розроблення і впровадження доктринально та нормативно узгоджених стандартів криміналістичного забезпечення доказування, які визначають не лише технічні вимоги, а й процесуальний сенс інструментів, межі допустимості, критерії надійності та способи судової перевірки, причому такі стандарти мають узгоджуватися з практикою Верховного Суду та доктриною впливу правових позицій на доказове право [13; 16]. Методологічну опору для стандартизації становить системний підхід загальної теорії криміналістики (наукознавчі компоненти, методи, мова науки; теорії фіксації та формалізації) та розвинені положення криміналістичної тактики щодо тактичних рішень, систем слідчих дій і тактичних операцій, які мають конструюватися під вимоги процесуальної форми й судової перевірки [3; 5; 21; 22].

Отже, криміналістичне забезпечення доказування в умовах цифровізації та воєнного стану має розглядатися як внутрішньо інтегрована частина доказового права, а не як зовнішній технічний «сервіс» кримінального провадження. Подолання методологічної роз'єднаності криміналістики та доказового права можливе через інтегративну доктрину, що підпорядковує

криміналістичні інструменти стандартам законності, пропорційності, відтворюваності й судової контролюваності. Практичним запобіжником формалізму має стати процесуальний аудит криміналістичних дій, який унеможливило появу «технічно бездоганих, але процесуально токсичних» доказів і переводить фокус з технічного результату на процесуальну легітимність. Цифрове доказування потребує стандартизованих процедур роботи з даними та документованої простежуваності операцій із забезпеченням ланцюга збереження, що підвищує перевірюваність і гарантує права людини. Експертне знання має зберігати допоміжний характер, а його процесуальна придатність забезпечується прозорістю методик і змагальною перевіркою, щоб не підміняти судову оцінку доказів. Воєнний стан не виправдовує зниження доказових стандартів, а вимагає підвищення прозорості, обґрунтованості та контролюваності доказування як практичного виміру верховенства права. Відтак стратегічним напрямом розвитку є уніфікація стандартів криміналістичного забезпечення доказування, узгоджена з доктриною доказового права та правовими позиціями Верховного Суду, що забезпечить правову визначеність і довіру до правосуддя.

Список використаних джерел

1. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT) Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів. Чинний від 01.01.2019. Київ : УкрНДНЦ, 2018. 31 с.
2. Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 458 с.
3. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: монографія. Харків : Право, 2020. 386 с.
4. Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Алерта, 2024. 558 с.
5. Криміналістична тактика: навч. посіб. / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. ; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Алерта, 2017. 244 с.
6. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету*

«Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 1 (3). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>

7. Погорецький М. А. Захисник – суб’єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 травня 2014 р.). Київ : Прінт-Сервіс, 2014. С. 480–482.

8. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1 (5). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>

9. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 113–123.

10. Погорецький М. А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів (проблемні питання). *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102.

11. Погорецький М. А. Допустимість доказів у кримінальному процесі та процесуальна добросовісність: доктрини і практика (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 1–2. С. 60–82.

12. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299.

13. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Ч. 3. С. 269–279.

14. Погорецький М. А. Новели Кримінального процесуального кодексу України в період воєнного стану: проблемні питання. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 248–262.

15. Погорецький М. А. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні як умова реалізації принципу верховенства права та постановлення справедливого вироку. *Право України*. 2025. № 9. С. 60–74.

16. Погорецький М. А. Вплив правових позицій Верховного Суду на формування доктрини та практики кримінального процесуального доказового права України. *Вісник Національної*

академії правових наук України. 2025. Т. 32. №4. С. 260–290. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-4-260>.

17. Погорецький М. А. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні як умова реалізації принципу верховенства права та постановлення справедливого вироку. *Право України*. 2025. № 9. С. 60–74. DOI: 10.33498/loiu-2025-09-060.

18. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: навч. посібн. / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, З. М. Топорецька, А. М. Черняк та ін. ; за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2025. 376 с.

19. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. ; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ : Алерта, 2015. 536 с.

20. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

21. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

22. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : ХЮІ, 2007. 256 с.

23. Шуило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. Кримінально-процесуальний кодекс України. *Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1* / О.М. Бандурка, Є.М. Блажиський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В. П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : Право, 2012. С. 247–308.

24. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях: монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.